

ARQUEOLOGIA HIDRÀULICA A LA CIUTAT ISLÀMICA DE VALÈNCIA

Javier Martí*

HYDRAULIC ARCHAEOLOGY IN THE ISLAMIC CITY OF VALENCIA. THE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH SERVICE HAS CARRIED OUT PROJECTS, BASED ON THE LONG, SCHOLARLY TRADITION OF THIS AREA, WHICH HAVE OPENED UP NEW PERSPECTIVES, GIVING US AN INSIGHT INTO THE ORIGINS OF BOTH THE VALENCIAN MARKET GARDEN AND VALENCIA CITY'S HYDRAULIC SYSTEM. IN THIS ARTICLE THE AUTHOR SUMMARISES THE FINDINGS MADE IN EXCAVATIONS OVER ALMOST TWO DECADES, IN AN ATTEMPT TO CLARIFY THE ORIGINS OF THE FERTILE MARKET GARDENS AND DRINKING WATER AND SEWERAGE SYSTEMS IN THE ISLAMIC CITY.

El substrat arqueològic d'una ciutat conté les formes d'explotar i gestionar els recursos hídrics en successives etapes històriques. Tot i que les restes de les antigues infraestructures hidràuliques no solen manifestar-se al ulls de l'arqueòleg urbà amb la freqüència i rotunditat d'altres restes materials, la naturalesa de l'aigua –la seua fluïdesa– dona coherència a les diferents peces recuperades dels passats dissenys hidràulics d'una ciutat. Cada element hidràulic és susceptible de ser relacionat amb tots els altres i pot ser analitzat atenent a la seua posició estratigràfica i topogràfica. La ciutat de València –un fecund laboratori d'arqueologia hidràulica– ha proporcionat abundant informació, gràcies a una llarga tradició erudita local i al treball coordinat recentment pel Servei d'Investigació Arqueològica Municipal (SIAM).

L'inici del període islàmic a la ciutat de València presenta molts interrogants. Els primers materials –no remunten el segle IX– estan relacionats amb l'aigua. A l'Almoïna es constata l'inici d'una intensa activitat edilícia, orientada a la transformació de l'antiga àrea episcopal, amb l'erecció d'un primitiu alcàsser i un soc o àrea artesanal. Per sota d'elles es va construir una gran canalització amb pedres dels edificis romans, la qual travessa el solar d'oest a est i s'endinsa per sota la basílica de la

Mare de Déu dels Desemparats i el palau de Berbedel.

La séquia baixava des del carrer de Cavallers i acaba superposant-se a un aqüeducte romà. Els nivells de rebliment de l'esmentat aqüeducte –excavat a l'inici del carrer de Quart– donen una datació d'època islàmica, la qual cosa sembla indicar que es va usar almenys fins al segle XI. Segons açò, és lícit plantejar-se una reutilització de l'antiga conducció romana en època califal, bé que ara amb objectius diferents als originaris, ja que no es tractaria de distribuir aigua a la ciutat, sinó d'abastir, de forma restrictiva, el primitiu nucli palatí de l'alcàsser. La convivència d'aquesta conducció amb el pou d'origen visigòtic de l'Almoïna, encara en funcionament, fa pensar que les aigües aportades per aquella no eren d'ús públic.

La reutilització parcial del caixer de l'aqüeducte romà potser només era una part d'un programa més ambiciós de planificació dels recursos hídrics de la ciutat, engegat en època califal. La troballa recent d'un molí hidràulic –en-

sorrot al segle X– vora el Portal Nou, al barri del Carme, que aprofitava els cabals sobrers de la séquia de Rovella, permet fixar una data *ante quem* per a la séquia Major de la ciutat.

Tanmateix, el caixer de la séquia recorre el mateix camí que l'antic aqüeducte romà i se'n separa de

«DISSEMINADES PER L'HORTA, EN UN CINTURÓ QUE PERIMETRAVA LA MEDINA, HI HAVIA ALMÚNIES, RESIDÈNCIES D'ESPLAI I EXPLOTACIONS AGRÍCOLES DELS HABITANTS ADINERATS DE LA CIUTAT. L'AIGUA HI ERA PRESENT, NO SOLS COM A SUPORT DE LA VEGETACIÓ, SINÓ TAMBÉ PER AL GAUDI ESTÈTIC.»

forma brusca a l'altura del Jardí Botànic, on descriu una acusada corba cap al nord. Allí, comença a obrir-se en braços que pràcticament cobreixen tot el barri del Carme. La urbanització baixmedieval va transformar aquest traçat en xarxa viària i els braços en clavegueres. Encara que sembla agosarat, és temptador relacionar les estructures hidràuliques trobades a l'Almoïna i al carrer de Quart amb les restes del molí i la hipotètica horta configurada en el barri del Carme. Potser no obeeïren al mateix estímul motor, però en totes aquestes realitats hi ha una voluntat decidida de reorientar l'explotació dels recursos hídrics i de fer-ho aprofitant les infraestructures existents. Poques vegades com aquesta s'evidencia la importància de l'aigua com a motor de reactivació urbana.

Pel que fa a l'abastament per a ús domèstic dins de la medina, no sabem ben bé la solució emprada durant el període emiral i califal, atès que les estructures excavades són poc explícites. Tanmateix, a partir del segle XI proliferen els sistemes de captació autònoms mitjançant l'excavació de pous i sènies.

Respecte a l'evacuació d'aigües residuals, la majoria d'habitatges mancaven de solucions específiques. Algunes cases, però, disposaven de pous negres. Les cases construïdes vora la muralla devien llançar els residus al vall, com ho continuaren fent durant la Baixa Edat Mitjana. Per últim, en alguns barris construïts en època taifa –com el raval de Roters– s'obrí una xarxa de clavegueram que travessava longitudinalment els carrers.

Cap al final del període islàmic, els habitatges de la medina –les cases més modestes i els palaus– van adquirint un grau de refinament important, dins el qual l'aigua fa un paper essencial. Els palaus excavats a l'Almoïna disposaven de bassetes abastides per brolladors i d'un complex sistema de canalitzacions per tal de crear jocs visuals i sonors amb l'aigua, seguint esquemes arquitectònics després desenvolupats als palaus nazarins.

L'horta, però, feia temps que s'havia estès més enllà de la plataforma configurada per l'antiga illa fluvial, inicialment a partir de fonts i ullals, després integrats en xarxes de séquies derivades del Guadalaviar. En aquest sentit, recentment s'ha pogut identificar un tram del primitiu caixer islàmic de la séquia de Favara a l'altura de l'antic Hospital General (carrer Guillem de Castro), en una canalització de terra per sota de la fàbrica baixmedieval de formigó.

Disseminades per l'horta, en un cinturó que perimetrava la medina, hi havia almúnies, residències d'esplai i explotacions agrícoles dels habitants adinerats de la ciutat. L'aigua hi era present, no sols com a

suport de la vegetació, sinó també per al gaudi estètic. Per sota del Palau Reial, davant del jardins de Vivers, es trobaren les restes d'una d'aquestes almúnies, travessada per una canalització que derivava aigua de Mestalla. Posteriorment, a l'inici del carrer de Sagunt es trobaren restes d'un aqüeducte sobre arcades, en sentit oest-est, que possiblement també abastia una almúnia pròxima.

El creixement de la medina, a partir de l'època taifa, ocupà les hortes més immediates a la ciutat. Al nord, per sota de l'actual convent del Carme s'alçà un barri planificat i al seu límit meridional s'instal·là una necròpoli, centrada entorn dels carrers de Dalt i de Baix. D'aquesta manera, la séquia de Rovella anava convertint-se en una canalització urbana i la ciutat envaïa, per primera volta, espais irrigats.

*SIAM. Servei d'Investigació Arqueològica Municipal de València

Dalt, fotografia del molí islàmic excavat recentment al Barri del Carme, (València).

Baix una reconstrucció del molí islàmic

